

บทความวิชาการ Hot Issue

(มิถุนายน 2560)

รัฐธรรมนูญฉบับใหม่กับการดำเนินนโยบายประชานิยม

สำนักวิชาการ
สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
ดาวน์โหลดเอกสารได้ที่ <http://www.parliament.go.th>

รัฐธรรมนูญฉบับใหม่กับการดำเนินนโยบายประชานิยม

ภูมิพิชญ์ ยาสีทธิ์

วิทยากรชำนาญการพิเศษ

กลุ่มงานบริการวิชาการ 2 สำนักวิชาการ

1. บทนำ

ที่ผ่านมานโยบายประชานิยมมักจะถูกนำมาใช้และสร้างความเข้าใจในการทำโครงการต่าง ๆ ที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสร้างความนิยมทำให้ประชาชนชื่นชอบและมีผลต่อการลงคะแนนเสียงทางการเมือง มีประชาชนกลุ่มใหญ่ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก คือ ประชาชนที่มีฐานะยากจน ซึ่งการจัดทำนโยบายประชานิยมนี้มีทั้งด้านบวกและด้านลบ ด้านบวกนั้นก็อาจจะส่งผลให้ประชาชนมีรายได้ ลดรายจ่าย จนเพิ่มการบริโภคสินค้า กลายเป็นรูปแบบที่นักการเมืองเสนอเป็นนโยบายในการหาเสียงกันมาก แต่ในด้านลบก็มีนักวิชาการบางกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นว่านโยบายประชานิยมเหล่านี้มีต้นทุนที่สูงมาก และไม่คุ้มค่าที่จะดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพราะจะส่งผลถึงภาระหนี้ที่จะเกิดแก่รัฐ และไม่เหมาะสมที่จะนำมาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ กลายเป็นกระแสการต่อต้านและหาวิธีการป้องกันการดำเนินนโยบายประชานิยมในอนาคตที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งมีบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 35 (7) (8) ที่กำหนดว่าให้คณะกรรมการการร่างรัฐธรรมนูญจะต้องจัดทำร่างรัฐธรรมนูญให้มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องการมีกลไกที่มีประสิทธิภาพในการปรับโครงสร้างและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ และสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมอย่างยั่งยืน และป้องกันการบริหารราชการแผ่นดินที่มุ่งสร้างความนิยมทางการเมืองที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศและประชาชนในระยะยาว พร้อมทั้งสร้างกลไกที่มีประสิทธิภาพในการใช้จ่ายเงินของรัฐให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าและตอบสนองต่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนโดยสอดคล้องกับสถานะทางการเงินการคลังของประเทศ และมีกลไกการตรวจสอบและเปิดเผยการใช้จ่ายเงินของรัฐที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นสาระสำคัญ ที่จะกำหนดให้การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการควบคุมและป้องกันการดำเนินนโยบายประชานิยม แม้ภายหลังคณะกรรมการการร่างรัฐธรรมนูญได้สิ้นสุดลง เพราะร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวไม่ผ่านความเห็นชอบของสภาปฏิรูปแห่งชาติ แต่เมื่อมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พุทธศักราช 2558 มาตรา 8 (เพิ่มความมาตรา 39/1) ได้กำหนดให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นเพื่อมาทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ยังคงให้ครอบคลุมตามที่กำหนดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 35 เช่นเดิม ซึ่งการร่างรัฐธรรมนูญนั้นก็สำเร็จและประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ฉบับปัจจุบัน

2. การดำเนินงานตามโครงการประชานิยมที่ผ่านมา

ในช่วงปี 2554-2558 รัฐได้ดำเนินโครงการประชานิยม จำนวน 8 โครงการ ซึ่งมีการใช้เงินในการดำเนินการจัดทำโครงการต่าง ๆ จำนวน 827,178.85 ล้านบาท (สำนักงานการตรวจเงินแผ่นดิน, 2557) จำแนกตามแหล่งเงินงบประมาณที่ใช้ ดังนี้

2.1 ใช้จ่ายจากพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี (งบแผ่นดิน)

- โครงการพักหนี้เกษตรกรรายย่อยและประชาชนผู้มีรายได้น้อย (ปี 2555-2558) จำนวน 35,257.85 ล้านบาท

- โครงการบัตรสินเชื่อเกษตรกร (ปี 2555-2557) จำนวน 15,420.66 ล้านบาท

- โครงการมาตรการรถยนต์คันแรก (ปี 2555-2558) จำนวน 67,434.00 ล้านบาท

- โครงการจัดการเรียนการสอนโดยใช้คอมพิวเตอร์พกพา (Tablet PC) (ปี 2555-2558)

จำนวน 3,276.07 ล้านบาท

2.2 ใช้จ่ายจากพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี (งบแผ่นดิน) และเงินกู้ในประเทศ

- โครงการรับจำนำข้าวเปลือก (ปี 2554-2558) จำนวน 443,076.91 ล้านบาท

2.3 ใช้จ่ายจากพระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงินฯ (กฎหมายพิเศษ)

- โครงการเพื่อออกแบบและก่อสร้างระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนและระบบแก้ไขปัญหาลูกทกภัยของประเทศไทย (ปี 2555-2557) จำนวน 19,750.00 ล้านบาท

2.4 ใช้จ่ายจากเงินรายได้จากภาษีสรรพสามิต/ดอกเบียร์ (สูญเสียรายได้)

- การลดอัตราภาษีสรรพสามิตน้ำมันดีเซล (ปี 2554-2557) จำนวน 233,113.00 ล้านบาท

- โครงการบ้าน ธอส. (ธนาคารอาคารสงเคราะห์) เพื่อที่อยู่อาศัยแห่งแรก (ปี 2555-2556)

จำนวน 9,850.36 ล้านบาท

และในช่วงเดียวกันที่มีการใช้นโยบายประชานิยมนั้น หนี้สาธารณะคงค้างมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการเปรียบเทียบข้อมูลหนี้สาธารณะคงค้างตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2554 ถึงเดือนมีนาคม 2557 พบว่า หนี้สาธารณะคงค้างเพิ่มสูงขึ้นมาก กล่าวคือ ยอดหนี้สาธารณะคงค้าง ณ วันที่ 31 มีนาคม 2557 มีจำนวนทั้งสิ้น 5,550,441.06 ล้านบาท สูงขึ้นจากยอดหนี้สาธารณะคงค้าง ณ วันที่ 31 สิงหาคม 2554 ที่มีจำนวนทั้งสิ้น 4,271,959.81 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจำนวน 1,278,481.25 ล้านบาท ซึ่งเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 29.93 โดยรายการหนี้ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากที่สุดคือ เงินกู้ชดเชยการขาดดุลงบประมาณและการบริหารหนี้ เพิ่มขึ้นจำนวน 801,368.92 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 62.68 ของจำนวนหนี้ที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้หนี้สาธารณะคงค้างเพิ่มสูงขึ้น รองลงมา คือหนี้รัฐวิสาหกิจที่เป็นสถาบันการเงิน (รัฐบาลค้าประกัน) ที่เป็นเงินกู้ในประเทศ เพิ่มขึ้นจำนวน 379,820.80 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 29.71 ของจำนวนหนี้ที่เพิ่มขึ้น

3. ผลของการใช้นโยบายประชานิยมอย่างไม่ระมัดระวัง

ผู้เขียนเห็นว่าหากมีการใช้นโยบายประชานิยมอย่างไม่ระมัดระวังจนเกิดปัญหา จะทำลายโครงสร้างทางเศรษฐกิจมหภาคโดยเฉพาะสถานะทางการเงินการคลังของประเทศ เกิดวัฏจักรเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ ซึ่งจะกดดันให้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศให้ประสบปัญหานำไปสู่วิกฤติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งวัฏจักรเศรษฐกิจที่ว่านั้นจะมีลักษณะดังนี้

- มีการขาดดุลงบประมาณภาครัฐอย่างต่อเนื่อง โดยการที่รัฐต้องกู้ยืมเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในโครงการประชานิยมอย่างต่อเนื่องทุกปีทำให้หนี้สาธารณะเพิ่มมากขึ้น

- ภาคประชาชนมีการใช้จ่ายเกินตัวมีหนี้สินส่วนบุคคลมากขึ้น มีหนี้สินครัวเรือนมากขึ้น เนื่องจากการสนับสนุนการใช้จ่ายของรัฐบาลให้เกิดการบริโภค

- รัฐมีการกู้เงินจากต่างประเทศเข้ามาเพื่อใช้จ่ายในการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อรองรับการบริโภคที่มีมากขึ้น

- เกิดการขาดดุลการค้าระหว่างประเทศมากขึ้น เนื่องจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชนใช้จ่ายเพื่อบริโภคมากกว่าที่ผลิตได้เอง จึงต้องมีการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศมากขึ้นเพื่อสนองการบริโภคที่เกินตัว

- การขาดดุลทั้งสามภาคส่วน (ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคการค้าระหว่างประเทศ) จะสะสมและเพิ่มปริมาณจนมีขนาดที่ทำให้สถานะทางการเงินของประเทศลดลง ค่าของเงินตกต่ำ นักลงทุนขาดความเชื่อมั่นเงินทุนไหลออก จนเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจของประเทศ

และนอกจากผลกระทบทางเศรษฐกิจแล้วหากมีการใช้นโยบายประชานิยมอย่างไม่ระมัดระวัง ยังจะทำลายโครงสร้างทางสังคมและการเมืองของประเทศดังนี้

- โครงการประชานิยมจะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้เสียประโยชน์ (ผู้เสียภาษีมาก) กับผู้รับประโยชน์โดยที่ผู้เสียประโยชน์จะต่อต้านคัดค้านทางการเมือง ต่อต้านนโยบายรัฐบาลที่ต้องจ่ายเงินและกู้ยืมเงินมากขึ้นสร้างหนี้สาธารณะเป็นภาระให้กับคนรุ่นหลัง เกิดความแตกแยกทางสังคมและการเมืองในประเทศ

- โครงการประชานิยมทำให้ประชาชนผู้รับประโยชน์ทำงานน้อยลง เนื่องจากการทำงานมากขึ้นก็เหนื่อยมากขึ้น แต่จะรอคอยรับผลประโยชน์ฟรีจากรัฐมาจนเจอการบริโภคในชีวิตประจำวันมากกว่าการทำงาน ซึ่งไม่ส่งเสริมนิสัยการทำงานของคน ศักยภาพในการทำงานของภาคแรงงานก็จะลดลง

- ในทางการเมืองรัฐบาลต้องเพิ่มผลประโยชน์ตามโครงการประชานิยมขึ้นไปเรื่อย ๆ เพื่อเพิ่มหรือคงไว้ซึ่งฐานคะแนนเสียงและสร้างความนิยมของพรรคการเมืองที่ตนสังกัด ในขณะที่ภาคประชาชนก็จะอ่อนแอลงในระบบการเลือกตั้ง การตัดสินใจในการลงคะแนนเลือกตั้งที่อิงกับผลตอบแทน ส่งผลต่อการเลือกตั้งที่จะทำให้ได้ตัวแทนของประชาชนที่ไม่มีคุณภาพเข้าไปทำหน้าที่บริหารประเทศ

- ผลจากนโยบายประชานิยมที่เกิดจากการบริโภคสินค้าคงทนและสินค้าฟุ่มเฟือยมากขึ้น ทำให้กลุ่มธุรกิจมีการสะสมทุนได้มากยิ่งขึ้น กลุ่มธุรกิจเหล่านี้ มีความเชื่อมโยงกับกลุ่มผู้นำทางการเมืองอย่างใกล้ชิด การที่ประชาชนนิยมบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยมากขึ้น เช่นรถยนต์ โทรศัพท์มือถือ ตลอดจนการที่

กระแสบริโภคนิยม ยังขยายตัวต่อไปมากขึ้นด้วยอิทธิพลการโฆษณาของสื่อต่าง ๆ จะทำให้กลุ่มทุนที่ทำธุรกิจด้านนี้ ได้กำไรมากขึ้นต่อเนื่องยาวนาน จากเม็ดเงินของประเทศที่ลงไปอยู่ในมือของประชาชนจากนโยบายประชานิยมต่าง ๆ กลุ่มทุนสามารถคุมอำนาจทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของประเทศ ในที่สุดความมั่งคั่งเกิดขึ้นมากกับกลุ่มทุนที่สนับสนุนรัฐบาล เกิดความเหลื่อมทางสังคมทางชนชั้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดวิกฤติทางสังคมและการเมืองตามมา

4. รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันการดำเนินนโยบายประชานิยม

เมื่อเข้าสู่ช่วงเวลาแห่งการปฏิรูปประเทศและมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ การหาวิธีป้องกันไม่ให้เกิดการดำเนินนโยบายประชานิยมในอนาคตที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งมีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 35 ที่มีการกำหนดให้คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญจะต้องจัดทำร่างรัฐธรรมนูญให้มีกลไกที่มีประสิทธิภาพในการปรับโครงสร้างและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมอย่างยั่งยืน และป้องกันการบริหารราชการแผ่นดินที่มุ่งสร้างความนิยมทางการเมืองที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศและประชาชนในระยะยาว สร้างกลไกที่มีประสิทธิภาพในการใช้จ่ายเงินของรัฐให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าและตอบสนองต่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนโดยสอดคล้องกับสถานะทางการเงินการคลังของประเทศ และกลไกการตรวจสอบและเปิดเผยการใช้จ่ายเงินของรัฐที่มีประสิทธิภาพ เมื่อมีการร่างรัฐธรรมนูญเสร็จแล้วและมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินของรัฐป้องกันไม่ให้รัฐใช้นโยบายประชานิยมอย่างไม่มีขีดจำกัด ในหมวด 5 หน้าที่ของรัฐ มาตรา 62 ที่บัญญัติไว้ว่า

“รัฐต้องรักษาวินัยการเงินการคลังอย่างเคร่งครัดเพื่อให้ฐานะทางการเงินการคลังของรัฐมีเสถียรภาพและมั่นคงอย่างยั่งยืนตามกฎหมายว่าด้วยวินัยการเงินการคลังของรัฐ และจัดระบบภาษีให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคม

กฎหมายว่าด้วยวินัยการเงินการคลังของรัฐอย่างน้อยต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับกรอบการดำเนินการทางการเงินการคลังและงบประมาณและเงินนอกงบประมาณ การบริหารทรัพย์สินของรัฐและเงินคงคลัง และการบริหารหนี้สาธารณะ”

เนื้อหาของสาระของรัฐธรรมนูญมาตรานี้ ได้บัญญัติให้มีกฎหมายว่าด้วยวินัยการเงินการคลังของรัฐที่จะทำให้มีกรอบในการรักษาวินัยการเงินการคลังอย่างเคร่งครัดเพื่อให้ฐานะทางการเงินการคลังของรัฐมีเสถียรภาพและมั่นคงอย่างยั่งยืน นั่นก็คือจะต้องมีการร่างกฎหมายว่าด้วยวินัยการเงินการคลังขึ้น ซึ่งเนื้อหาของกฎหมายว่าด้วยวินัยการเงินการคลังที่จะร่างขึ้นมานั้น ก็จะต้องมีการกำหนดกลไกเพื่อป้องกันและแก้ปัญหาการบริหารราชการแผ่นดินที่มุ่งสร้างความนิยมทางการเมืองที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศในอนาคต

นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ตามมาตรา 245 ที่บัญญัติว่า

“เพื่อประโยชน์ในการระงับหรือยังยั้งความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นแก่การเงินการคลังของรัฐ ให้ผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดินเสนอผลการตรวจสอบการกระทำที่ไม่เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยวินัยการเงินการคลังของรัฐและอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่การเงินการคลังของรัฐอย่างร้ายแรง ต่อคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินเพื่อพิจารณา

ในกรณีที่คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินเห็นพ้องด้วยกับผลการตรวจสอบดังกล่าว ให้ปรึกษาหารือร่วมกับคณะกรรมการการเลือกตั้งและคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ หากที่ประชุมร่วมเห็นพ้องกับผลการตรวจสอบนั้น ให้ร่วมกันมีหนังสือแจ้งสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และคณะรัฐมนตรีเพื่อทราบโดยไม่ชักช้า และให้เปิดเผยผลการตรวจสอบดังกล่าวต่อประชาชนเพื่อทราบด้วย”

บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญดังกล่าว ที่กำหนดให้ผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดินเสนอผลการตรวจสอบการกระทำที่ไม่เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยวินัยการเงินการคลังของรัฐและอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่การเงินการคลังของรัฐอย่างร้ายแรง ซึ่งเป็นสาระสำคัญในการวางแนวทางเพื่อแก้ปัญหา ระงับยับยั้งการดำเนินนโยบายประชานิยมที่ใช้งบประมาณจำนวนมาก ๆ และส่งผลต่อสถานะทางการเงินการคลังของประเทศ

5. สรุปและข้อเสนอแนะของผู้ศึกษา

ปัญหาที่สำคัญ คือ การที่รัฐใช้นโยบายประชานิยมอย่างไม่ระมัดระวังจะส่งผลต่อหนี้สาธารณะ ซึ่งจะกระทบต่อฐานะการเงินการคลังของประเทศ และอาจจะส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองขึ้นได้ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการวางแนวทางในการป้องกัน ทั้งที่มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และที่จะมีการตรากฎหมายขึ้นมาใหม่ ซึ่งนั่นก็คือจะต้องมีการร่างกฎหมายว่าด้วยวินัยการเงินการคลังขึ้น เพื่อกำหนดกลไกป้องกันการใช้นโยบายประชานิยมเพื่อสร้างความนิยมในอนาคตอย่างไม่มีขอบเขต จึงมีข้อเสนอว่า

1. ต้องมีบทบัญญัติที่ห้ามมิให้มีการตั้งงบประมาณรายจ่ายไว้ในพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีโดยไม่มีการศึกษาความเหมาะสมของโครงการ หรือไม่มีการจัดลำดับความสำคัญของโครงการ รวมทั้งการตั้งงบประมาณรายจ่ายใด ๆ ต้องอยู่ในกิจกรรม แผนงาน หรือโครงการของหน่วยงานของรัฐ และมีการกำหนดสัดส่วนของการตั้งงบกลางต่องบประมาณรายจ่ายประจำปีไว้ชัดเจน

2. มีการกำหนดให้การก่อกหนี้สาธารณะของประเทศต้องนับรวมถึงการก่อกหนี้โดยหน่วยงานอื่นของรัฐด้วย เช่นหนี้ของธนาคารแห่งประเทศไทย เพื่อให้ภาระหนี้สาธารณะของประเทศมีความครอบคลุมสอดคล้องกับข้อเท็จจริงและสภาพปัญหา เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ความมีเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจของประเทศ

3. มีแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหา อันเนื่องมาจากรัฐยังมีการก่อกำหนดที่รัฐผลักรักษาให้ไปอยู่ในระบบบัญชีของสถาบันการเงินของรัฐ เช่น ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นต้น ซึ่งเป็นบัญชีจำแลงที่ไม่นับรวมอยู่ในระบบภาระหนี้สาธารณะของประเทศ แต่รัฐบาลต้องเข้าไปรับภาระเมื่อสถาบันการเงินเหล่านั้นตกอยู่ในภาวะวิกฤติ

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2560) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. กรุงเทพฯ: สำนักการพิมพ์.
- สำนักงานการตรวจเงินแผ่นดิน. (2557). รายงานการศึกษาข้อมูลหนี้ที่เกิดจากการดำเนินงานโครงการประชานิยมของรัฐบาล. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2557) สารสังเขปประเด็นการปฏิรูปประเทศไทย ด้านนโยบายประชานิยมที่จะส่งผลกระทบต่อหนี้สาธารณะและการเพิ่มบทบาทบัญญัติต่อความรับผิดชอบในโครงการประชานิยม. กรุงเทพฯ: สำนักการพิมพ์.
- _____. (2557) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557. กรุงเทพฯ: สำนักการพิมพ์.